

Винагорода виконавця у правопорядках держав Європейського союзу та України

Ольга Богданівна Верба ¹

Опубліковано	Секція	УДК
25.01.2025	Право	347.952

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18071755>

Анотація. У статті досліджено правове регулювання винагороди осіб, які здійснюють примусове виконання рішень, у правопорядках держав – членів ЄС та в Україні. Продемонстровано, що європейські моделі поєднують публічно-правовий статус виконавця з економічною самостійністю, вибудованою на прозорій системі фіксованих і пропорційних зборів, чітких правилах розподілу ризику безрезультатного виконання та особливих гарантіях фінансово вразливих стягувачів. На прикладі Польщі проаналізовано провізійну модель винагороди судового виконавця, розмежування виконавчого збору як публічно-правового платежу і власне винагороди як об'єкта права власності виконавця. З'ясовано, що чинна українська конструкція основної винагороди приватного виконавця за своїм змістом тяжіє до європейських підходів, однак її застосування деформується судовою практикою, сформованою під впливом попередньої редакції Порядку № 643. Обґрунтовано, що звужувальне тлумачення права приватного виконавця на основну винагороду, прив'язка його виключно до фактично стягнутої суми та до способу виконання суперечать принципу правової визначеності й концепції правомірних очікувань, захищених ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства і судової практики, спрямовані на посилення гарантій незалежності приватного виконавця, узгодження української моделі винагороди з європейськими стандартами захисту права власності та зменшення ризиків конвенційної відповідальності держави. Наголошено на необхідності переосмислення ролі основної винагороди як структурного елемента коштів виконавчого провадження, що має забезпечувати не лише відшкодування витрат виконавця, а й належний рівень його професійної мотивації, а також відновлення довіри до інституту примусового виконання як завершальної стадії права на суд.

Ключові слова: боржник і стягувач, виконавче провадження, виконавчі документи, винагорода, державний / приватний виконавець, захист прав особи у виконавчому провадженні, заходи примусового виконання, звернення стягнення, оскарження діянь виконавця, підстави виконання, примусове виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, процесуальний статус виконавця, суд, ухвала / рішення / акт суду, цифровізація і штучний інтелект.

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська Політехніка»; професор кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»; приватний виконавець виконавчого округу Львівської області; член Дисциплінарної комісії приватних виконавців при Міністерстві юстиції України; медіатор; olha.b.verba@lpnu.ua; olga.verba.sydor@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9254-9575>

Remuneration of enforcement officers in the legal systems of the European union member states and Ukraine

Annotation. The article examines the legal regulation of the remuneration of persons responsible for the enforcement of judgments in the legal systems of EU Member States and Ukraine. It is demonstrated that European models combine the public-law status of the enforcement officer with economic autonomy, structured around a transparent system of fixed and percentage-based fees, clear rules on the allocation of the risk of unsuccessful enforcement, and specific safeguards for financially vulnerable creditors. Using Poland as a case study, the paper analyses the commission-based model of the judicial enforcement officer's remuneration, as well as the distinction between the enforcement fee as a public-law levy and the remuneration proper as an object of the officer's property right. It is established that the current Ukrainian construction of the basic remuneration of private enforcement officers is, in its substance, aligned with European approaches; however, its application is distorted by judicial practice shaped under the previous version of Ordinance No. 643. The article argues that a restrictive interpretation of the private enforcement officer's right to basic remuneration, and its linkage exclusively to the amount actually recovered and to the mode of enforcement, is incompatible with the principle of legal certainty and the doctrine of legitimate expectations protected by Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention. The paper proposes avenues for improving legislation and judicial practice aimed at strengthening guarantees of the independence of private enforcement officers, aligning the Ukrainian model of remuneration with European standards on the protection of property rights, and reducing the risks of the State's liability under the Convention. It further underlines the need to reconceptualise basic remuneration as a structural element of the funds of enforcement proceedings, which must ensure not only the reimbursement of the enforcement officer's expenses, but also an adequate level of professional motivation and the restoration of confidence in the institution of compulsory enforcement as the final stage of the right to a court.

Keywords: debtor and enforcement creditor, enforcement proceedings, enforcement documents, remuneration, state / private enforcement officer, protection of a person's rights in enforcement proceedings, measures of enforcement, foreclosure, appeal against enforcement officer's actions, grounds for enforcement, enforcement of court and other jurisdictional bodies decisions, procedural status of the enforcement officer, court, court ruling / decision / act, digitalization and artificial intelligence.

Вступ. Виконання судових рішень та рішень інших юрисдикційних органів є завершальною стадією реалізації права на справедливий суд, а отже – ключовим елементом гарантування реальності й ефективності правосуддя. У сучасних європейських правопорядках особлива увага приділяється не лише організаційній моделі примусового виконання, але й правовій природі та механізмам винагороди осіб, які здійснюють примусове виконання рішень (судових виконавців, приватних виконавців, інших суб'єктів – enforcement agents). Оплата праці безпосередньо впливає на незалежність, безсторонність та професійну мотивацію виконавця, баланс інтересів стягувача й боржника, а також на сприйняття виконавчого провадження як справедливої процедури суспільством.

Для України питання винагороди приватного виконавця набуває особливої актуальності з огляду на змішану систему примусового виконання (державних і приватних виконавців), євроінтеграційний вектор розвитку, а також зобов'язання щодо наближення національного законодавства до європейських стандартів захисту права власності та права на суд. Міжнародний досвід держав – членів Європейського Союзу засвідчує, що моделі винагороди виконавця будуються на різних підходах. У низці країн винагорода виконавця є серед гарантій професійної незалежності виконавця та складовою його права власності, захищеного на конвенційному рівні. Для України, де

триває пошук збалансованої моделі взаємовідносин між приватним виконавцем, державою, стягувачем та боржником, аналіз таких підходів має не лише теоретичне, а й очевидне прикладне значення.

Ступінь наукової розробленості проблематики в українській доктрині є недостатнім. Питання організаційної моделі виконавчого провадження, статусу державного та приватного виконавця, судового контролю за виконанням рішень, а також загальних засад виконавчого провадження досліджувалися доволі активно. Водночас, тематика винагороди виконавця, її структури, співвідношення винагороди й витрат виконавчого провадження, а також їх впливу на гарантії незалежності виконавця й захист права власності залишається переважно фрагментарно висвітленою. Як правило, ці питання розглядаються побіжно – у контексті аналізу окремих аспектів статусу приватного виконавця чи проблем судової практики щодо стягнення основної винагороди. Комплексний порівняльно-правовий аналіз моделей винагороди виконавця у правопорядках держав ЄС, зі спеціальним фокусом на їх релевантність для України, досі фактично відсутній.

Позаяк, у європейському просторі напрацьовано значний масив рекомендацій, стандартів та узагальнень щодо організації системи примусового виконання рішень, включно з питаннями фінансового забезпечення діяльності виконавця, прозорості та передбачуваності витрат для сторін, допустимих меж договірному елементу у формуванні винагороди, а також запобігання конфлікту інтересів і надмірній комерціалізації примусового виконання. Порівняння української моделі з підходами держав – членів ЄС дає змогу виявити як спільні тенденції (зокрема, тенденцію до нормативної фіксації базового відсотка винагороди, наближення конструкції основної винагороди приватного виконавця до моделі виконавчого збору), так і концептуальні розбіжності, що можуть мати наслідком як ризики порушення прав учасників виконавчого провадження, так і потенціал для вдосконалення національного регулювання.

З огляду на викладене, **метою цієї статті** є на основі порівняльно-правового аналізу розкрити моделі правового регулювання винагороди виконавця у правопорядках держав Європейського Союзу, зіставити їх із чинною системою оплати праці виконавців в Україні, а також з'ясувати, якою мірою такі моделі забезпечують баланс між ефективністю примусового виконання, захистом прав стягувача і боржника та гарантіями незалежності й права власності виконавця.

Результати. У Порівняльному огляді примусового виконання рішень із цивільних справ у ЄС [4] наведено основні принципи оплати витрат на виконання рішень юрисдикційних органів. Так, із метою забезпечення рівного доступу до правосуддя та передбачуваності розміри зборів / винагород за виконання судових рішень встановлені у фіксованому розмірі в усіх державах-членах ЄС. Запровадження нормативного регулювання розміру винагород / зборів, обов'язкового для всіх виконавців, має на меті задоволення двох ключових імператив:

1) уникнення довільності та забезпечення захисту інтересів обох сторін: як сторони, що повинна сплатити авансовий внесок, витрати та інші видатки (стягувач), так і сторони, зобов'язаної сплатити присуджене за рішенням суду та понести витрати виконавчого провадження (боржник);

2) це забезпечує справедливість і стабільність винагороди за дії із примусового виконання, які вчиняє виконавець. Це вважається істотною умовою для забезпечення гідності та неупередженості виконавця. Виплата фіксованої винагороди має забезпечувати самозайнятому виконавцеві достатні фінансові засоби для покриття всіх його потреб, особливо з огляду на те, що зайняття будь-яким іншим видом діяльності

виконавцеві заборонено. Отже, винагорода виконавця повинна гарантувати його незалежність та неупередженість.

Щодо систем примусового виконання рішень юрисдикційних органів, орієнтованих на *державу*, у яких *виконавець є державним службовцем*, то в більшості країн виконавчі збори перераховуються до державного бюджету. Збори за виконання покривають лише частину загальних витрат виконавчого провадження. Водночас, є винятки. Наприклад, в *Австрії* фіксовані збори покривають усі необхідні дії (за винятком винагороди виконавця, плати за іпотеку і авансування за оцінку та зберігання майна) у межах виконавчого провадження. Зазвичай, такий фіксований збір сплачується авансом. Проте, фінансування діяльності виконавців у процедурі виконання не входить до складу такого збору. Виконавець отримує винагороду за вчинені дії з виконання рішення, компенсацію транспортних витрат, а також премію за успішне виконання – зокрема, за сплату боргу боржником [4].

Іншим винятком є *Північна Ірландія*. Система виконання судових рішень у Північній Ірландії фінансується за рахунок зборів, що сплачуються її користувачами. Ці збори мають характер публічного порядку, що означає: 1) збір є обов'язковим як у максимальному, так і в мінімальному розмірі; 2) будь-які домовленості щодо цін із третіми особами суворо заборонені [4].

Винятком є *Нідерланди*. У Нідерландах діє система фіксованих зборів. Ця система застосовується до витрат, які боржник сплачує за офіційні дії виконавця. У разі неуспішного виконання витрати з виконання покладаються на стягувача. У взаєминах між виконавцем і стягувачем розміри винагороди можуть узгоджуватися. Коли у 2001 р. була запроваджена ця система, законодавець Нідерландів мав на меті стимулювати ринкову конкуренцію серед виконавців. Можливість узгодження винагороди зі стягувачем відповідала цій політиці [4].

Міжнародними стандартами приділено значну увагу справедливій, прозорій та чіткій системі стягнення винагороди. Структура таких зборів та винагород, як правило, врегульована законом, а тарифікація – підзаконними актами або іншими спеціальними відомчими актами. У більшості держав-членів ЄС спостерігається подібна структура винагороди виконавця:

1) *винагорода за відкриття і ведення виконавчого провадження (filing fee)*. Її розмір залежить від суми стягнення. Як правило, ці кошти авансуються стягувачем перед початком виконавчих дій, з подальшим їх відшкодуванням боржником;

2) *винагорода за вчинення виконавчих дій*. Йдеться про оплату конкретних дій виконавця, спрямованих на примусове виконання рішення. У багатьох державах-членах ЄС такі винагороди мають фіксований розмір. Переважно сплачуються стягувачем шляхом авансування перед вчиненням виконавчих дій, із подальшим відшкодуванням боржником;

3) *винагорода (премія) за результативність (ефективність) виконавчого провадження (performance fee)*. Вона залежить від результативності виконання і часто встановлюється як фіксована сума в певних межах або як відсоток від фактично стягненої суми. Чим вища вартість виконаного зобов'язання – тим менший відсоток винагороди. Така винагорода виплачується виконавцю після успішного завершення виконавчого провадження – або стягувачем, або боржником [4].

Існують винятки щодо застосування цієї винагороди, особливо в країнах, де функцію з примусового виконання рішень здійснює судова або виконавча гілка влади. Наприклад, у *Хорватії* та *Мальті* виконавець не має права на так звану «додаткову винагороду» (за результативність виконання), що залежить від успішності виконавчого провадження чи швидкості досягнення результату.

За загальним правилом у країнах ЄС витрати на примусове виконання рішень юрисдикційних органів покладаються на *боржника*. Однак, ризик безрезультатного (неефективного) виконання несе *стягувач*. Проте, у більшості держав-членів ЄС передбачено винятки з цього правила, особливо коли йдеться про фінансово вразливих стягувачів [4]. Наприклад, законодавством *Австрії* передбачені винятки у випадках, коли особа отримує правничу допомогу у справах про стягнення аліментів на користь неповнолітніх, а також у випадках, коли заяви про відкриття виконавчого провадження подаються у трудових справах, сума стягнення за якими не перевищує 2 500 євро. У *Фінляндії* авансовий внесок не стягується, якщо стягувачем є фізична особа, а витрати, ймовірно, можуть бути покриті за рахунок стягненого майна боржника. В *Ірландії* у певних випадках стягувач може бути звільнений від сплати авансового внеску. Він також може звернутися за безоплатною правничою допомогою, проте для цього проводиться перевірка майнового стану, і така допомога частіше надається боржнику, ніж стягувачу. Відповідно до законодавства *Латвії* окремі категорії стягувачів звільнюються від сплати авансового внеску у справах: про стягнення заробітної плати та інших сум, які випливають із трудових правовідносин; щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю особи; коли стягнення здійснюється на користь потерпілої фізичної особи у кримінальному провадженні; щодо стягнення аліментів на дитину чи утримання батьків; коли стягнення проводиться до державного бюджету; у разі звільнення особи від сплати судових витрат за рішенням суду; коли виконавче провадження здійснюється за єдиним виконавчим документом, який підлягає визнанню та виконанню в державі-члені ЄС [4].

У *Литві*, залежно від фінансового стану стягувача (фізичної особи), виконавець може повністю або частково звільнити його від сплати витрат на виконання рішення, або відстрочити їх сплату. Якщо фізична особа отримує державну соціальну допомогу, виконавець зобов'язаний відстрочити або скасувати обов'язок сплати необхідних витрат на строк не менше 30 днів. За цей період особа повинна звернутися до державного органу – Служби гарантованої правничої допомоги – по вторинну правничу допомогу для покриття таких витрат. Виконавець також може повністю або частково звільнити юридичну особу від сплати витрат на виконання рішення або надати відстрочку, якщо виконавчий документ був виданий у цивільній справі, в якій суд частково або повністю звільнив цю особу від сплати судового збору [4].

У *Словенії* стягувач може бути звільнений від попередньої сплати збору за подання заяви про відкриття виконавчого провадження (початковий збір), а також від авансування виконавчих витрат, якщо він звертається по правничу допомогу у зв'язку з виконанням [4].

Водночас у *Данії* діє виняток: стягувач не має права на безоплатну правничу допомогу у виконавчому провадженні та не може бути звільнений від сплати авансового внеску [4].

Стосовно правового регулювання коштів виконавчого провадження, то в усіх державах-членах ЄС розмір виконавчого збору та винагороди виконавця визначається законом. У більшості країн деталізоване встановлення розмірів таких зборів / винагород здійснюється на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Прозорість витрат у виконавчому провадженні означає, що розмір виконавчого збору та винагороди має бути загальнодоступним (публічним). Забезпечення такої прозорості є завданням не лише приватного або державного виконавця, а й судів, організацій зі захисту прав споживачів, а також повинно реалізовуватися через процесуальні кодекси або офіційні вебсайти органів судової влади та професійних організацій виконавців.

Прозорість також включає зрозумілість та чіткість структури винагороди за виконавчі дії: інформація має бути простою, доступною й максимально стислою, з урахуванням таких факторів, як: сума заборгованості; особлива терміновість виконавчого провадження; складність справи, з якою, ймовірно, зіткнеться виконавець під час здійснення виконавчих дій.

Постає питання, чи дотримуються ці вимоги у всіх державах-членах ЄС. У низці країн розрахунок витрат ґрунтується на великій кількості змінних, що ускладнює досягнення прозорості та зрозумілості для учасників виконавчого провадження [4].

Натомість у таких країнах, як *Англія та Уельс* і *Португалія*, систему стягнення було спрощено шляхом запровадження *етапності* виконавчого процесу, з фіксацією того, на якому саме етапі та які саме витрати стягуються. Кожен етап має бути пройдено, перш ніж виконавець отримає право стягувати відповідний платіж за його виконання. Наприклад, в *Англії та Уельсі* на *початковому етапі* – *повідомлення про виконання (Compliance Stage)*, починаючи з моменту отримання виконавцем виконавчого документа про стягнення певної суми, і до початку безпосередньої стадії примусового виконання, передбачено винагороду, пов'язану зі скеруванням вимоги про виконання (так звана плата за надсилання листа). *Перший етап примусового виконання (First Enforcement Stage)* охоплює всі дії виконавця з моменту першого прибуття за місцем виконання відповідно до отриманих вказівок і до моменту: – або укладення угоди про збереження описаного майна (controlled goods agreement) між виконавцем і боржником, – або порушення цієї угоди, якщо така була укладена. *Другий етап примусового виконання (Second Enforcement Stage)* охоплює: 1) якщо угода про збереження описаного майна не була укладена – усі дії, пов'язані з виконанням, з моменту першого прибуття виконавця за місцем виконання і до початку стадії реалізації (продажу або іншого відчуження майна); 2) якщо така угода була укладена, але боржник її порушив – усі дії з моменту порушення угоди і до початку стадії реалізації. *Етап реалізації (Sale or Disposal Stage)* охоплює всі дії з моменту: – першого прибуття виконавця за місцем виконання з метою транспортування майна до місця продажу, – або початку підготовки до продажу на місці, якщо реалізація проводиться без переміщення майна, і до завершення реалізації чи іншого відчуження майна (включаючи розподіл стягнутих коштів та складання звітності) [4].

Також у *Португалії* виконавець зобов'язаний вимагати сплату авансового внеску передбачуваних витрат, і розраховує свою винагороду відповідно до таких етапів виконавчого провадження: *I етап* починається з подання заяви про примусове виконання та відповідної авансової оплати. Включає всі дії, необхідні для перевірки виконавчого документа або рішення на предмет їх чинності та виконуваності, а також проведення пошуку інформації через бази даних податкової служби, органів соціального страхування, реєстру нерухомості, реєстру комерційних компаній, реєстру транспортних засобів та інші аналогічні бази – з метою отримання відомостей щодо ідентифікації боржника, а також виявлення та місцезнаходження його майна. Завершується цей етап повідомленням стягувача про необхідність сплати авансу за II етап або III етап. *II етап* розпочинається після сплати відповідного авансу. Включає вручення боржнику судового повідомлення чи виклику в тих випадках, коли закон передбачає обов'язковість такого вручення до вжиття заходів примусового виконання, або повідомлення боржника зі зобов'язанням надати відомості про майно, яке підлягає арешту або вилученню, якщо таке майно не було виявлене виконавцем на попередньому етапі. Етап завершується повідомленням стягувача про необхідність сплати зборів за III етап, або закриттям виконавчого провадження. *III етап* починається після сплати відповідного авансу. Охоплює вжиття заходів щодо арешту або вилучення майна, а також вручення боржнику повідомлення, якщо закон вимагає це після проведення арешту або вилучення. Етап завершується повідомленням стягувача про необхідність

сплати авансових внесків за IV етап. *IV етап* розпочинається після авансової оплати й охоплює дії щодо реалізації майна, розподілу стягнутих коштів та здійснення розрахунків. Завершується закриттям виконавчого провадження.

У *Мальті* стягувач завчасно інформується про орієнтовний розмір витрат, пов'язаних з виконанням рішення: включаючи початковий збір, витрати на послуги третіх осіб (наприклад, зберігання, послуги слюсаря тощо), виконавчі витрати та винагороду виконавцеві за результативність. Інформація надається адвокатом.

Аналогічний обов'язок щодо завчасного інформування як стягувача, так і боржника передбачено і в законодавстві *Португалії* [4].

Авансування витрат виконавчого провадження стягувачем може здаватися логічним, проте, на практиці така вимога нерідко спричиняє труднощі – особливо тоді, коли аванс є обов'язковою умовою для початку чи продовження виконавчих дій. Проаналізуємо приклад *Болгарії*. У цій державі закон прямо передбачає, що стягувач зобов'язаний авансом сплачувати витрати перед вчиненням кожної окремої виконавчої дії, за яку передбачено оплату. Проте на практиці це часто становить перешкоду для ефективного виконання, особливо в тих випадках, коли дії вже заплановані, повідомлення боржнику надіслані, витрати надані до оплати, рахунки виставлені, і навіть попередньо погоджені стягувачем, але кошти фактично не були перераховані на рахунок виконавця з причин, які включають, але не обмежуються, внутрішніми процедурними затримками в юридичних особах або технічними обмеженнями фінансових процесів. Верховний суд *Болгарії* висловив позицію, згідно з якою неперерахування авансу не зумовлює процесуальної недійсності відповідної виконавчої дії, однак систематичне невжиття заходів зі стягнення авансу вважається дисциплінарним порушенням з боку виконавця. Питання сплати авансового внеску стягувачем активно обговорюється у болгарській юридичній спільноті, оскільки така модель фактично надає стягувачу дискреційні повноваження щодо визначення того, які саме дії та в якому обсязі підлягають виконанню [4].

Хоча у більшості країн сплата авансового внеску є обов'язковою, існують винятки. Так, у *Німеччині* обов'язок авансування витрат виконавчого провадження відсутній – аванс стягується на розсуд виконавця.

У низці країн ЄС передбачено спеціальні правила сплати коштів виконавчого провадження у випадках, коли *стороною виконавчого провадження є держава* – як стягувач або як боржник. Наприклад, у *Хорватії* (де функціонує судова модель виконання), у разі, якщо держава є стягувачем або боржником, вона звільняється від сплати виконавчого збору, але не звільняється від авансування витрат виконавчого провадження, зокрема у випадку, коли виконання виявилось безрезультатним. У *Фінляндії* від сплати виконавчих витрат звільняються судові органи, податкові органи, прокуратура та органи досудового розслідування. Такий самий підхід застосовується і в *Литві*: у разі пред'явлення до виконання виконавчих документів, виданих державними органами для стягнення грошових сум, виконавець має право або відстрочити сплату всіх витрат, або звільнити державний орган від обов'язку їх сплати. Як правило, суб'єкти публічного права звільняються від сплати виконавчих витрат незалежно від того, було стягнення успішним чи ні. Проте, якщо державний орган є боржником, звільнення від сплати виконавчих витрат не надається. У *Німеччині*, за загальним правилом, аванс не стягується у разі звернення зі заявою про примусове виконання від органів державної влади або юридичних осіб публічного права, навіть якщо їхні дії не є безоплатними. Крім того, Федеральний уряд Німеччини, його міністерства, центральні та підпорядковані органи, а також федеральні землі з відповідними підрозділами звільняються від сплати виконавчих витрат. Це також стосується установ і фондів, що адмініструються згідно з бюджетами Федерації або федеральних земель. У *Мальті*, якщо рішення не ухвалено на користь боржника, держава як стягувач звільняється від обов'язку авансування витрат

на виконання, навіть у разі безрезультатного виконання. Водночас це питання остаточно вирішується судом. У *Словенії*, коли держава є стягувачем, вона звільнена лише від сплати виконавчого збору, але не звільняється від обов'язку авансування інших витрат виконавчого провадження, зокрема у випадку безуспішного виконання. У разі, коли держава є боржником, звільнення від сплати виконавчих витрат не передбачено [4].

У правопорядку *Республіки Польща* сформовано концептуально цілісну, приватну модель примусового виконання, в центрі якої перебуває судовий виконавець (*komornik sądowy* [7]) як суб'єкт публічного права, який, водночас, здійснює діяльність за власний рахунок. Виконавець не є підприємцем у класичному розумінні цього терміна: він не реєструється в Реєстрі фізичних осіб-підприємців (CEIDG [3]) і не є платником податку на додану вартість, на відміну від адвокатів, нотаріусів та інших осіб, які надають правничі послуги. Його професійна діяльність фінансується за рахунок винагороди, з якої виконавець утримує канцелярію (офіс) і покриває всі витрати, пов'язані з примусовим виконанням, включно з безрезультатними (неефективними) провадженнями. До 01.01.2019 р. виконавці функціонували за моделлю, близькою до підприємницької: виконавчий збір сприймався як їхній приватний дохід, вони були зареєстровані в CEIDG, сплачували податок на доходи фізичних осіб, а в 2016–2018 рр. – також ПДВ на підставі спеціального тлумачення податкового законодавства. Законодавча реформа, що набула чинності з 01.01.2019 р., докорінно змінила цю модель: виконавчий збір набув статусу публічно-правового бюджетного платежу, звільненого від оподаткування як приватний дохід, а законодавець чітко розмежував виконавчий збір і винагороду виконавця. Остання має характер відсоткової (провізіїної) винагороди: з виконавчого збору виконавець сплачує обов'язковий публічний платіж OEG-1 (на підставі щомісячної декларації до податкового органу, у відсотках від суми збору залежно від дохідних порогів), а залишок становить власне його винагороду, з якої сплачується податок на доходи фізичних осіб, але не ПДВ. Тобто, польський судовий виконавець поєднує статус публічного службовця з економічною самостійністю, що ґрунтується на провізіїній моделі винагороди.

За ст. 2 Закону Республіки Польща «Про кошти виконавчого провадження» [6] до коштів виконавчого провадження віднесено, з одного боку, витрати виконавця, понесені в ході виконавчого чи іншого провадження або у зв'язку із вчиненням інших дій, а з іншого – його винагороду. Винагорода виконавця пов'язується не лише з виконанням грошових рішень, а й із реалізацією заходів забезпечення (зокрема європейського наказу про арешт банківського рахунку), виконанням немайнових рішень та вчиненням інших процесуально визначених дій. Закон установлює вичерпний перелік випадків, коли виконавець має право на винагороду, і забороняє будь-які надбавки понад розмір, встановлений нормативно. Винагорода може мати пропорційний (відсотковий) або фіксований характер. У справах про примусове стягнення грошових зобов'язань базою для розрахунку пропорційної винагороди є сума зобов'язання, що включає основний борг, відсотки, витрати та інші додаткові нарахування (за винятком витрат на представника та коштів виконавчого провадження). У випадку періодичних платежів основною сумою є сукупність прострочених платежів та платежів за один рік (або за весь період, якщо він коротший за рік). У провадженнях щодо забезпечення позову або виконання європейського наказу про арешт коштів вартість зобов'язання визначається на день подання відповідної заяви й округлюється в бік збільшення до повної грошової одиниці.

Механізм стягнення винагороди є також чітко нормативно врегульованим. За виконання грошових зобов'язань виконавець стягує з боржника пропорційну винагороду у розмірі 10 % від фактично стягнутих сум. Якщо ж боржник протягом одного місяця від дня отримання повідомлення про відкриття виконавчого

провадження сплачує всю чи частину суми безпосередньо виконавцеві або на його банківський рахунок, розмір пропорційної винагороди знижується до 3 % від фактично сплаченої в такий спосіб суми, що виконує стимулюючу функцію щодо оперативного виконання. Винагорода, пов'язана з поданням заяви про вжиття заходів забезпечення грошової вимоги, виконання немайнових рішень або інших дій, сплачується стягувачем авансом одночасно з поданням відповідної заяви; у разі несплати такої винагороди виконавець не вчиняє виконавчих дій. Формалізація права виконавця на винагороду проявляється і в процесуальному оформленні: розмір стягнутої винагороди та витрат фіксується в постанові про закриття виконавчого провадження або в постанові про його завершення іншим способом, при цьому саме стягнення пропорційної винагороди не потребує ухвалення окремої постанови. У такий спосіб польський законодавець вибудовує внутрішню послідовну модель, у якій винагорода виконавця, як структурний елемент коштів виконавчого провадження, поєднує функцію джерела фінансування його діяльності з гарантією професійної незалежності, водночас залишаючись під жорстким нормативним контролем щодо підстав, розміру та порядку стягнення [6].

Здійснено порівняльний аналіз чинної української моделі винагороди приватного виконавця з європейськими підходами. У більшості держав ЄС винагорода особи, яка здійснює примусове виконання, розглядається як структурний елемент коштів виконавчого провадження, що виконує одразу кілька функцій: забезпечує фінансування діяльності виконавця, гарантує його професійну незалежність, водночас, залишаючись під жорстким нормативним контролем щодо підстав, розміру та порядку стягнення. Типовою є багатокомпонентна модель: фіксовані збори за відкриття й ведення провадження (*filing fee*), винагорода за конкретні виконавчі дії, а також елемент результативності (*performance fee*), прив'язаний до фактично стягнутої суми, часто з регресивною шкалою. При цьому законодавець чітко встановлює, хто, коли й у якому обсязі несе ризик безрезультатного виконання, а також, які категорії фінансово вразливих стягувачів підлягають звільненню від авансування витрат або отримують додаткові гарантії.

Польська модель, що посідає особливе місце серед європейських зразків, побудована на поєднанні публічно-правового статусу судового виконавця та провізійної (відсоткової) винагороди, з якої виконавець реально утримує свою канцелярію і покриває витрати, включно з безрезультатними провадженнями. Законодавець Польщі розмежовує виконавчий збір як публічно-правовий бюджетний платіж і власне винагороду виконавця як економічну основу його діяльності; встановлює прозорий механізм розрахунку пропорційної винагороди, прив'язаної до суми зобов'язання; передбачає різний розмір відсотка залежно від того, чи відбулося швидке (частково добровільне) виконання після отримання повідомлення. Важливо, що право судового виконавця Польщі на винагороду не залежить від того, чи сплатив боржник безпосередньо стягувачу, чи через рахунок виконавця, а охоплює ситуації, коли саме завдяки відкриттю та перебігу виконавчого провадження боржник стимулюється до виконання зобов'язання.

Українська модель винагороди приватного виконавця, закріплена у ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [2] та конкретизована Порядком № 643 [1] у чинній редакції, тяжіє до «класичного» європейського підходу: основна винагорода приватного виконавця встановлюється у відсотках від суми, що підлягає стягненню, або вартості майна, що підлягає передачі за виконавчим документом, а в немайнових справах – у фіксованих кратних розміру прожиткового мінімуму. Вона прямо віднесена до елементів коштів виконавчого провадження, покладається на боржника і стягується «разом із» сумою боргу. Чинна редакція Порядку вже приведена у відповідність до закону, усунувши відрив попередньої (нечинної) редакції від імперативної формули закону. На

рівні формулювання норми маємо формально визначене правило, близьке до європейських моделей.

Проблема полягає в тому, що правозастосовна практика, сформована Верховним Судом у попередні роки, продовжує відтворювати підходи, які спиралися на стару редакцію Порядку й фактично трансформували основну винагороду з формально гарантованого елемента коштів виконавчого провадження в умовно-результативну винагороду, залежну від того, чи призвели конкретні дії виконавця до фактичного стягнення. Прив'язка права на винагороду до результату, а не до факту здійснення примусового виконання як такого, суперечить буквальному змісту ст. 31 Закону, логіці чинного Порядку і сучасним європейським підходам, у яких винагорода виконавця розглядається як плата за всю сукупність дій із виконання, а не лише за «фінальний успіх».

Окремо проблемною є практика, за якої добровільна сплата боржником безпосередньо стягувачу після відкриття та розгортання виконавчого провадження розглядається як підстава для відмови у стягненні основної винагороди. У польській конструкції, наприклад, навпаки – передбачено знижену ставку, але не повну втрату винагороди судовим виконавцем, якщо боржник сплачує після отримання повідомлення про відкриття провадження.

Додатково негативно впливає на незалежність приватних виконавців практика дисциплінарного переслідування за пред'явлення до виконання постанови про стягнення основної винагороди як виконавчого документа, незважаючи на те, що закон прямо встановлює обов'язок винесення такої постанови та надає їй статус виконавчого документа. У поєднанні з вибіркоким сприйняттям приватного виконавця як «неналежного» стягувача це створює ефект професійної дискримінації: лише одна категорія стягувачів – приватні виконавці – фактично поставлені у ситуацію, коли саме їхнє право на примусове виконання власної майнової вимоги (основної винагороди) системно ставиться під сумнів.

У такому контексті вдосконалення української моделі винагороди приватного виконавця має відбуватися у двох площинах – нормативній та правозастосовній.

Ми вважаємо, що на рівні законодавства доцільно чітко й однозначно закріпити у ст. 31 Закону, що підставою для виникнення права приватного виконавця на основну винагороду є факт відкриття виконавчого провадження і вчинення ним виконавчих дій, а розмір такої винагороди визначається виходячи із суми, що підлягає стягненню за виконавчим документом, із подальшим пропорційним коригуванням у разі часткового виконання чи інших законодавчо визначених підстав; на зразок європейських моделей запровадити спеціальні правила щодо ситуацій, коли боржник сплачує суму боргу після відкриття виконавчого провадження, але не через рахунок виконавця: замість повної втрати права на винагороду передбачити, наприклад, диференційовану зменшену ставку, яка б відображала економію зусиль виконавця, не позбавляючи його при цьому базової компенсації; у Порядку № 643 деталізувати алгоритм обчислення та стягнення основної винагороди за моделлю «максимальна ставка – 10 %» із можливістю встановлення зниженої ставки в окремих випадках (швидке добровільне виконання після повідомлення, певні категорії справ), зберігаючи при цьому принцип формальної визначеності та передбачуваності для всіх учасників; нормативно підкреслити, що основна винагорода приватного виконавця є елементом його майнових прав, які охоплюються захистом ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції, а підзаконні акти не можуть встановлювати додаткових умов чи обмежень щодо її стягнення, які не впливають безпосередньо із закону; запозичити з практики держав ЄС (Португалія, Мальта, Латвія тощо) вимогу прозорості й завчасного інформування сторін про структуру та орієнтовний розмір винагороди та витрат виконавчого провадження, у

тому числі шляхом обов'язкового оприлюднення зрозумілих тарифів і прикладів розрахунку на офіційних ресурсах.

Наголошуємо, що правові позиції Верховного Суду, сформовані на основі чинної раніше редакції Порядку № 643, не можуть автоматично переноситися на нову редакцію, яка приведена у відповідність до закону; відповідно, мають бути вироблені нові правові позиції, що виходять із буквального змісту чинних норм; пропонуємо чітко окреслити правову природу основної винагороди як гарантованого елемента коштів виконавчого провадження, який не залежить від випадкових обставин виконання (спосіб сплати, канал переказу коштів тощо), а коригується лише за чітко визначеними законом формулами; необхідно відмовитися від практики фактичного нормотворення шляхом звужувального тлумачення імперативних норм закону і посилатися виключно на чинну редакцію закону та підзаконного акта; слід послідовно застосовувати концепцію правомірних очікувань: якщо закон і чинний Порядок об'єктивно формують у приватного виконавця очікування на отримання певної винагороди, національні суди мають забезпечити захист цього очікування, а не нівелювати його через збереження застарілих правових позицій.

Отже, українське правове регулювання винагороди приватного виконавця за своєю формальною конструкцією вже наближається до європейських моделей, однак, потребує доктринального та нормативного доопрацювання, щоби: по-перше, забезпечити реальну, а не декларативну гарантію незалежності виконавця; по-друге, усунути професійно зумовлену дискримінацію приватних виконавців як стягувачів; по-третє, привести судову практику у відповідність до чинного закону та стандартів правової визначеності і правомірних очікувань, вироблених у практиці ЄСПЛ. Саме у цьому напрямі європейський досвід може і повинен стати для України не лише орієнтиром, а й «лакмусовим папірцем» якості національного регулювання.

Висновки. Узагальнюючи здійснене дослідження, констатуємо, що моделі винагороди осіб, які здійснюють примусове виконання рішень у правопорядках держав Європейського Союзу, демонструють внутрішню узгодженість із базовими засадами верховенства права, правової визначеності та захисту права власності. У більшості європейських систем винагорода виконавця є органічним елементом коштів виконавчого провадження, що поєднує функцію фінансування його діяльності з функцією гарантії професійної незалежності, перебуваючи при цьому під суворим нормативним контролем щодо підстав її стягнення, структури, розміру та розподілу ризику безрезультатного виконання між сторонами провадження.

Порівняльно-правовий аналіз показав, що українська модель винагороди приватного виконавця у чинній редакції ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та Порядку № 643 загалом тяжіє до загальноєвропейських підходів: використання пропорційної (відсоткової) основної винагороди, нормативне розмежування між винагородою та витратами виконавчого провадження, закріплення обов'язку її стягнення «разом із» сумою боргу. Водночас, дисбаланс між формальною конструкцією норми та правозастосовною практикою, яка значною мірою ґрунтується на нечинному підзаконному регулюванні й звужувальне тлумачення права приватного виконавця на основну винагороду, створює загрозу як для ефективності примусового виконання, так і для гарантій його незалежності.

Особливе занепокоєння викликають підходи, що пов'язують право приватного виконавця на основну винагороду виключно з фактом фактичного стягнення коштів або з тим, чи було виконання здійснено через його рахунок, ігноруючи сам факт відкриття та розгортання виконавчого провадження як юридично значущої діяльності. Така практика суперечить формально визначеному змісту чинної норми, підважує концепцію правомірних очікувань приватного виконавця, і наближає ситуацію до потенційного

конфлікту зі стандартами ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Додатковий системний ризик становить вибіркоче сприйняття приватного виконавця як «неналежного» стягувача, що має ознаки дискримінації за критерієм професійної належності.

Сформульовані нами у статті пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання (чітке закріплення підстав виникнення права на основну винагороду, диференціація ставок у разі оперативного виконання боржником після відкриття виконавчого провадження, підвищення прозорості й передбачуваності тарифів, нормативне підкреслення майнового характеру права на винагороду) та зміни підходів судової практики (відмова від правових позицій, сформульованих на основі зараз не чинної редакції Порядку; визнання правомірних очікувань приватних виконавців; узгодження тлумачення з чинними нормами) спрямовані на те, щоб гармонізувати українську модель із європейськими стандартами правовладдя. Реалізація цих пропозицій дасть змогу одночасно посилити інституційну стійкість інституту приватного виконання, забезпечити баланс інтересів стягувача, боржника, держави та особи, яка здійснює примусове виконання, а також знизити ризики майбутніх претензій проти України у конвенційній площині.

Список використаних джерел:

1. Порядок виплати винагород державним виконавцям та їх розмірів і розміру основної винагороди приватного виконавця, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 р. № 643. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-2016-%D0%BF#Text>.
2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.
3. Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej. Ministerstwo Rozwoju i Technologii (Центральна Електронна Реєстрація та Інформація про Підприємницьку Діяльність. Міністерство Розвитку і Технологій). URL : <https://aplikacja.ceidg.gov.pl/CEIDG/Index.aspx>.
4. Mousmouti, Maria; Meidanis, Haris; Uitdehaag, Jos. Civil enforcement in the EU: a comparative overview. Comparative Report. Project Deliverable D.8. February 2021 (Примусове виконання рішень із цивільних справ у ЄС: порівняльний огляд. Порівняльний звіт. Результат проекту D.8. Лютий 2021 р.). Dissemination level: Public / Coordination: Annie Camarioti, International Projects Coordinator, Centre for European Constitutional Law. Union Internationale des Huissiers de Justice et officiers Judiciaires // Funded by the European Union's Justice Programme (2014–2020). URL : <https://www.enforcementatlas.eu/wp-content/uploads/2021/03/EU-Enforcement-Atlas-Comparative-Report.pdf>.
5. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. 2018 poz. 771). URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf>.
6. Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych (Dz. U. 2018 poz. 770). URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000770/U/D20180770>